

582 582

205/2030

ACC. N:R M. 10152:1-17

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland

Upptecknat av: Thage Bengtsson

Härad: Albo Kro

Adress: Brunnshult, Hjortsberga

Socken: Hjortsberga

Berättat av: Densamme

5.14-14

Uppteckningsår: 1946

Född år 1907 i Brunnshult, Hjortsberga

(X)

AK

AK

Halmhult.

2.1-17.

Lm F 57.

Halmtak.

Den bärande konstruktionen i halmtaken är spantbjälkar, på vilka läggs taket i byggnadens längdriktning. Spantbjälkarna är av furu eller gran 6 x 7 tum tjocka, och spanten är placerade på ett avstånd av 3,5 alnar (210 cm) från varandra. Takten är tvärsidigt huggna granstammar. Avståndet dem emellan är varierande från tio till tolv tum (25-30 cm). Takten är fästade på spanten med trä-naglar. Spanten går på längsidorna ner ungefär 40 cm. utöver väggen, så att två taket syns utanför. Detta kallas hörs.

Som täckningsmaterial användes råghalm. Den bästa halmen är den

slagbroskade, och för för en 15-20
år sedan användes endast dylik, men
numera måste man hålla tillgodo
med maskinbroskad halm, enär slagan
sedan flera år fått vika för
broskviken. Påghalm till tak-
täckning broskas nu alltid på
långhalmstrokor och buntas

Den gamla slagan var gjord
av torkträ. Dess olika delar kallades
kannel och plejel eller drums.

Sammansättningen kallades hålla
och var gjord av lingarn. Någon
gång kunde ett älskinn tjäna till
som hålla. Drumsen var av bok
och åttkantig, medan kannelen var
rund och för det mesta av ask-
eller oelträ.

Den slagtröskade halmen
buntades sex eller åtta ncker till
bukor. Det var för alltid vantligt
att slagtröska iag, även om halmen
nyttjades till foder. För att råttorna
ej skulle gnaga sönder halmen,
borde man ej brasa bukor i
liggande ställning utan förvara
dem uppreta, stående på stubben.

Vid fäskningen fäster halv-
buket vid takten genom bindning.
Det första som görs innan det gamla
buket rives bort är att bygga en
ställning, kallad "stöv". Stöv-
kolvar, gjorda av gransbark, infattade
i klurna förlänga fem, sex eller
sju bitar av björkträ, spikas
upp på väggen. Från marken upp

käll ytterändan på stötkubarna
sätts strävar av granslånor, som
yfterligare stegas sinsemellan. På
stötkubarna läggs sedan plankor,
och så är "stöet" färdigt. Upp
käll stödet reses en stega.

Täckningen utföres av täck-
mästaren, som själv breder halmen,
och två bindare, som även vid behov
få vara kantlangare. Nere på
marken finnes finnes en "hinderack"
(kantlangare), som "fjivär" upp
halmbukarna med en lång högaffel.
I äldre tid användes en s. k. "fjivä",
en smärker fyra alnar lång grans-
stör med en grov spik i. Därav
har uttrycket "fjivä" ^{verb} uppkommit.

De olika halmtäggan kallas

flaskor. Den första flaskan bindes vid nedersta takten. Täckningen börjas från vänster sida, antagligen beroende på att halmbredaren är högerhänt, och så täcks hela takten ut eller så långt som takvidden skall täckas. Medan de tre första flaskorna bindas, står man på "stöet", men när man ej längre räcker upp, användes en eller flera kryparar att gå på. Krypararna är fyra, fem tum i diameter och hundra meter långa, runda granträd. Beningen bindas krypararna med kedjor vid högre upp belägna takt eller också stödas de av inborrade långa granar, som står mot marken. På krypararna ställas

orkni halmbukorna, så många som går åt till en flaska. Efter varje färdigtäckt flaska måste nya halmbukor tillas upp. Taket göres 12-14 tum tjockt, beröende på hur mycket halmb, man har till föföganle.

Vid halmens bindning skiljer man på två slag: Den äldre bindningen med täckraft och "täckvejer" och den under senare år alltmera vanliga bindningen med ståltråd, s. k. sydda tak.

Täckraftarna är cirka fyra meter långa träribbor, tillvarhållna vid sågverk. Vid rivning av gamla tak hittar man täckraftar av klurva eller skalade björkstänger.

De bästa teckridjorna är av

vide, men då detta trädslag ej
förstår lages björksky, vorna i tät
bestånd, t. ex. i diken.

Vidjorna vidas förska, antingen
med blotta händerna, då man
håller fast vidjans fjörkända med
foten mot marken, eller mest "vare",
tråket, som vidjan lindas om så
fort man svar, medan fjörkändan
sitter fastkladd med en tråklugg
i ett borrhål i en rågbark el. dyg.

Fjörkändan spelas. För att
vidjorna ej skola torka och bli
sköra, nedrättas de i vattenkällor
till användningen.

För 30-40 år sedan fanns det
flera äldre män som tillverkade
och sålde lakvidjor. Priset var ett

Sly/

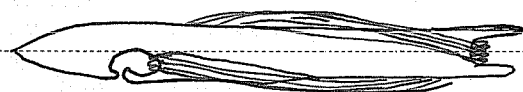
öre stycket.

Banden sättas på ett avstånd av cirka femtio cm. från varandra. Knutarna göras på följande sätt: Först lägger man vidjans toppända under raften, för den över raften och sticker in den i halmen under och om tåkten samt ut igen ovanför tåkten. Sedan korsar man vidjan på raften, suger ängs ett slag under denna, sticker in den i öglan och drager åt. Vid åldragningen lyckas ena knäet mot raften, för att denna skall ligga tätt mot halmen. Då stoppas förkändaren under raften. Knuten liknar fullkomligt vad som på sjömansspråk kallas "två halvslag".

Knuden ser ut ungefär så här:

Vid den numera vanliga bindningen med ståltråd användes en askskyttebå, 30-35 cm. lång och 2-2½ tum bred och till formen snarlik en gädda. Den har detta utseende ungefär:

Skjuten ligger på ett avstånd av 15-20 cm. från varandra och vid varje som slås en knut om tråden. På baket är då endast en bindare, men på undersidan av baket måste finnas en person, som tar emot skyttebå, ligger tråden om baken och

sticker tillbaka skytteleut genom
halmen. Till denne medhjälpes, som
mestadels är en ung pojke, göres i
ordning en flyttbar ställning att
gå på. I början och slutet vid varje
flaska fastgöres bänden omvagnfullt
för att hindra stormslutning. Vid
gavlarna nyttjas vindskidor, fast-
spikade vid ändarna på takten.
Bredden och höjden på dem är
10 eller 12 x $1\frac{1}{4}$ tum. Takställningen
utanför gavlarnas yta räcker cirka
40 - 45 cm.

När man täckt upp till
taket in till ryggen, ryggas taket.
Till ryggning läger man redan på de
nedkastade bänden till bukornd, löser
upp dem och lägger dem i en hög.

Derjunde löser man upp halmbukarna
och tager till med och i brist härpå
även harrar - och vedhalmar. Halmen
kastas om, kors och tvärs, och buntas
ihop till stora byltar, som himlas
upp på taket. Takfästaren sitter
grenslä om nocken och förflyttar sig
baklänges efter som arbetet framskrider.

Över på ryggningen sätts "hang"
(takryttare), 15 cm. långa och spikade
tillsammans eller fästade ihop med
en tranagel. De sätts på ett av-
stånd från varandra av 40 - 50 cm.

På några ställen har man även
borjat sy fast ~~nocka~~ nockpartiet
med ställrad och utan takryttare, men
denna metod anses ej så hållbar som
föregående.

Sedan taket är färdigt är återstår
putsningen.

Täckkniven göres av en arhuggen
lie. Som handtag får en omvriad bygg-
bit tjänstgöra.

Med täckkniven i ena handen
och en rässa utan skaft och med
spikar till pinnar i den andra börjar
täckmästaren vid noken och går
längsides och rässar efter sig, så fort
han skär. Snitten göres efter ögonmått
och ungefär ett tum emellan varje.
Krypären flyttas neråt allt efter som
arbetet framskrider.

Hörren (taksägg) jämnas
med en lie, vars nodd är arhuggen
ett stycke. Medhjälparna hålla en
planka mot taket, och så skär

färdmästaren mot denna. Bilt efter
som taket jämnas, flyttas plankan
framåt, till hela husen är jämn.
Därmed är halm taket färdigt.

Diverse frågor.

Halm tak har inom
Hjortaberga socken endast brukats till
ladugårdar. Boningshusen täcktes i
äldre tid med näver och torv och
under senare tid med spån, papp,
tegel - cementpannor.

När s. k. vinkel ladugårdar
täckas med halm, lägger man numera
galvaniserad plåt i vinkelrännan. Förr
har man använt takspår.

Någon gång kan det hända, att man låter skotaket. Om ett stycke blivit tunt och slätt, medan det övriga är förhållandevis bra, täcker man på det gamla halmlägget. Man förfar då som vid vanlig täckning.

7 Ett bra halmtak brukar hålla 25 till 30 år på en norrsida, medan på söder- och västsidor 20 år anses för en god tidrymd.

De värsta fienderna är bläst och stark solvärme.

Halmtakets fördelar är, att det går snabbt att täcka jämfört med t. ex. b. ex. spåntak, det är förhållandevis lätt och hållbart och det är varmt på vintern och kallt på sommaren. Trots att Hjärtsberga är en utpräglad skogs-

socken med god tillgång på spånvirke
finns det fä. s. k. "stickstak". Nybyggda
ladugårdar täckas ännu ofta med halv.
Men därjämte har man börjat täcka
med tegelpannor och eternit. Spånstaken
bli alltmera sällsynta.

Halvstakets nackdelar är, att det ej
har så lång livslängd som f. ex. tegel-
och eternittak och att det är känsligt
för stormskidning. I senare fallet
anses den maskinrostade halven vara
betydligt sämre material än den gamla
slagrostade.

1945, alltså i fjol, täcktes här på
gården en ladugårdssida. Då inköptes
ett mindre parti slagrostad råghalm
till ett pris av 3,5 öre pr kg. Den
maskinrostade lär vid samma tid

ha stått i ett pris av 3 öre pr kg.
Numera är slagbarkad halm så gott
som omöjlig att uppbunga, men vinnig
halm är lätt tillgänglig.

Täckäckrens avlöning har varit
likartad med andra yrkesmän, t. ex.
smickarens. 1928 var det 4 kr om dagen
jämfört kost. 1945 tog täckmästaren 15
kr om dagen utom kost och logi.
Hantlangarna erhöles 10 kr pr dag
samt fullt vore.

Nu för tiden är det ^{och} det som
täckare, men före fanns det en eller
flera täckekunniga i varje by. Då
var det vanligt med "Täckegillen".
Grannarna hjälpte varandra, och ersättning
var endast kalasmat och brännvin.
Släkt och grannar buro det "Täckegrot",

risgrönsgröt garnerad med socker och kanel
i rutor och blommor. Men morarna gingo
aldrig själva utan skickade sina döttrar
eller piger med förningen. När tärke-
karlarna upptäckte en grötbärerska,
hurrades det på lakeet. Fort när lakeet var
färdigt, skulle morarna gå till tärke-
gården på kafferep. Detta har ej
brukats i orten på över 30 år.

Till sist vill jag tillägga att
jag vid tre särskilda tillfällen varit
med om halmtäckning såsom bindare
och "hisserack" (hantlangare). Till
yrket är jag hantbrukare, och åldern
är 39 år.